

אצ"ג שווא

"עמדות כה רדיקליות [כמו אלה של גרינברג] לא הוצאו מחוץ למחנה באופן דרסטי – אלא רק הוסטו לשוליו תוך כדי ניהול דיאלוג איתן", הסביר חבר בריאיון לדליה קרפל במסוף הארץ (30.7.2004), זמן קצר לאחר הופעת ספרו. "הדבר מעיד על כך שהחברה הישראלית יכלה לחיות בצורה מסוימת עם האופציה הפשיסטית". בספר עצמו מנסח חבר את הקביעה הזאת באופן אקדמי וברוח ניאורמרקסיסטית: "אפשרויות קיומו של מכנה משותף בין אצ"ג לבין השיח ההגמוני הישראלי, ועצם קיומו של שילוב כזה בין עמדות פוליטיות בלתי קבילות לבין נוכחות ציבורית לגיטימית [שאופשרה לגרינברג], יכול להעיד על מבנה העומק, הסמוי מן העין, של הלאומיות היהודית המתגבשת לכלל מדינה, על מנגנוני השליטה והריבונות שלה".

התעסקותו של חבר בשירתו של אצ"ג מעוררת סקרנות, משום שהיא מפגישה שני קצוות של הקשת הפוליטית. גרינברג (1896–1981) הצטרף לימין הרביזיוניסטי בארץ ישראל של סוף שנות העשרים של המאה הקודמת, אך השקפתו המהפכנית, ראיית העולם הטוטלית שלו ומזגו הסוער והאינדיבידואליסטי הרחיקו אותו תמיד מן הזרם המרכזי של הימין. חבר, לעומתו,

מולדת המוות יפה: אסתטיקה
ופוליטיקה בשירת אורי צבי גרינברג

מאת חנן חבר

הוצאת עם עובד, 2004

213 עמודים

ביקורת: צור ארליך

אין לטעות בזהותם של הנתבעים בכתב האישום שמגולל חנן חבר, פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה העברית, בספרו החדש מולדת המוות יפה. על ספסל הנאשמים יושב אורי צבי גרינברג, מגדולי המשוררים העבריים המודרניים – הגדול ביותר מאז ביאליק, סבור חבר עצמו – והעבירה שבה הוא מואשם היא פשיזם. שבעת המאמרים המכונסים בספר מנסים להוכיח כי גרינברג היה פשיסט לא רק בדעותיו, כפי שרבים טוענים ממילא, אלא גם בתשתית הפואטית של שירתו. אבל האצבע המאשימה מופנית לא רק כלפי גרינברג, אלא גם כלפי החברה הישראלית והלאומיות היהודית. העבירה: הכלת הפשיזם. ואלה נלווה חשד חמור אף יותר: פשיזם סמוי של ממש.

פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה העברית, הוא מראשי האינטלקטואלים של השמאל הרדיקלי והפוסט-לאומי בישראל. הרדיקליות אכן מככללת את המפגש, כפי שסיפר חבר לדליה קרפל: "השירה של אצ"ג היא בעלת עוצמות שיריות שאני לא מתייגע מלרות אותן. אני לא מפסיק לקרוא אותן. יש משהו ברדיקליות שלו ששובה את לבי".

חבר מוקסם אפוא מן האסתטיקה בשיריו של גרינברג, אך סולד מתוכנם ומהמרכיב הפוליטי שבהם. בכך אין הוא שונה מדורות של קוראים שקדמו לו. אך הללו פתרו את הדיסוננס באמצעות הפרדה בין הפוליטי ובין האסתטי בשירת אצ"ג, כשהם פוסלים את הראשון ומתפעמים מהשני – ואילו חבר אינו מרשה לעצמו לעשות כן. בעיניו, שירתו של גרינברג ממזגת את שני ההיבטים הללו באופן עמוק, והקורא בה אינו יכול לפטור עצמו מהתמודדות עם התשתית הפוליטית המונחת בעצם מהותה. חבר מסביר כי "האסתטיזציה של הפוליטי" היא סימן ההיכר של אצ"ג, והוא חוזר ודן בה לכל אורך ספרו. לא נותר אלא להצטער על כך שאין הוא מביא תימוכין מספיקים כדי לבסס תזה זו שעליה נשען ספרו.

האסתטיזציה של הפוליטי, על חשבון תכניו המוסריים, היא, כפי שמסביר חבר, גם מאפיין בולט של האמנות הפשיסטית ושל הפשיזם עצמו. בעיני אמנים פשיסטים דוגמת פיליפו טומאסו מרינטי, מייסד הזרם הפוטוריסטי, היפה הוא ערך עליון, ויש לשעבד אליו את הפוליטיקה; המוסר, לעומת זאת, עלול רק לקלקל את התמונה, שכן "האמנות יכולה להתקיים רק כאלמות, אכזריות ואי־צדק". ואמנם, משטריהם של היטלר ושל

מוסוליני העניקו משקל רב לאסתטיקה בחיים הציבוריים, גם אם זו לא נחשבה באמת לערך עליון אלא לאמצעי בלבד. התועמלנים של הפשיזם הבינו היטב שקל יותר להלהיב את ההמונים ולהפיח בהם רוח קרב על ידי גירוי חושיהם מאשר באמצעות פנייה לאינטלקט שלהם.

משורר המרוםם ערכים של יופי, הוד והדר, ומשתמש בהם לעתים כקריטריון ערכי, הוא אפוא, לדעת חבר, בבחינת חשוד מידי בפשיזם. כאשר מדובר במשורר בעל השקפה לאומית, המדבר בשבח כיבוש הארץ ומדרבן את קוראיו לאחוז בחרב, המתעב את הסוציאליזם, ואשר מאז השואה מזהה חיץ של שנאת עולם בין יהודים לגויים בלי להבחין במפורש בין גויים כאלו לאחרים – בקיצור, כשהוא אורי צבי גרינברג – החשד הופך לוודאות. חבר מצייר את גרינברג כפשיסט וכגזען, והקטגוריה התיאורטית של "האסתטיזציה של הפוליטי" משרתת אותו היטב באבחנה זו. נראה שחבר אינו מוטרד במיוחד מן העובדה שהפשיזם הוא במהותו אתאיסטי ואילו שירתו של גרינברג, למן שנות השלושים, חדורה דתיות עמוקה. גם הרקע ההיסטורי ל"גזענותו" של גרינברג – ניסיונו ההיסטורי המר של עם ישראל, מוראות השואה שבה נרצחו כל בני־משפחתו, והעובדה שהמשורר עצמו היה עוד קודם לכן עד לאכזריות הנוראה של פורעי תרפ"ט ותרצ"ו בארץ ישראל – כל זה אינו נתפס אצל חבר כנסיבות מקלות, כשהוא מוקיע את אצ"ג ושם אותו בכפיפה אחת עם גזעני אירופה.

שורות שכתב המשורר, כמו "שני מיני בני אדם: נימולים, ערלים" – שהן אכן אתנוצנטריות, אם כי לא גזעניות במובן הביולוגי של המילה – לצד

ביטויים של תפילה לניצחוננו העתידי של עם ישראל, משמשות את חבר כראיות מרשיעות נגד גרינברג. בפני תלמידיו באוניברסיטה – בספר עצמו לא הרחיק לכת עד כדי כך – הוא אף ציטט כדוגמה לגזענותו של אצ"ג בית מתוך הפואמה שלו "ספר לא אל לא מלך לא גיבור", המספר על פחדם של תושבי תל אביב מפני הכפרים הערביים השכנים בימי מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט: "כפר סומל, הרובצה פחתולה וגוריה/ ובית-דגון, המשולה לנהו שועלים, / אדירים בדמיון לגבי תל-אביב, / כמצודת-ירדן לגבי חילים" (ג:151; ציוני המקורות לשירי אצ"ג הם מתוך מהדורת כל כתביו בהוצאת מוסד ביאליק, לפי כרך ועמוד). "הוא בעצם אומר כאן שהערבים הם חיות", הסביר חבר לסטודנטים.

אצ"ג אכן לא הקל על מלאכתם של אלו המגנים עליו מפני האשמות בקיצוניות, ובשיריו, אין לחדד, מצויות אמירות קשות. אולם מן הראוי שגם מבקרי לא יקלו על עצמם. חבר, עם כל הקפדתו האקדמית, נוהג פה ושם אחרת. הוא מצטט, למשל, שורות שבהן קובע אצ"ג כי "בַּחֶקֶת הַקָּיִים לְלֵאמִים אֶעֱלֶה כָּל הַלְּאָמִים הַבְּרִיאִים / כְּתוֹב כֶּן: מִדִּי פַעַם יוֹצֵאִים לְשִׁדָּה קֶרֶב בְּעֵת קֶרֶב / וְיֵשׁ זִמְרָה טֶכְסִים. וְיֵשׁ בָּכִי. יְתִמּוֹת. אֲלֻמְנוֹת", כהמחשה לטענה שהמשורר מצדיק אלימות משום שהיא בעיניו "חלק טבעי ובלתי נפרד מן החיים והזמר האסתטי". אבל חבר מתעלם במפגיע מן ההקשר: השורות לקוחות מפרק שיר הפותח במילים "עיוך השלום המורנן" (יא:13), ומשבח דווקא את השלום. מטעה אף יותר היא כותרת הספר. ההיגד "מולדת המוות יפה" מתפרש, בפרט על רקע העמדה שהספר מציג, כהאדרת המוות, או אף האלימות, בהתאם לסולם ערכים אסתטי-פשיסטי. רק מי שבקיא

בשירת אצ"ג, וכן הקורא החרוץ המגיע לעמ' 95 בספרו של חבר, ידע כי ההיגד הזה מופיע בשירו של גרינברג כאמירתו של הפליט שברח מאירופה של השואה אל עולמם התת-קרקעי של הנספים היהודים, היפה בעיניו יותר מארצות הרצח שעל פני הקרקע.

ה ביקורת האידיאולוגית שמשמע חבר נגד גרינברג אינה נשענת רק על "חשיפת" התכנים הפשיסטיים-לכאורה בעבודתו של המשורר; היא מעוגנת גם בניתוח ארס-פואטי, המבקש למצוא ביצירתו של אצ"ג פרקטיקה שירתית המקובלת אצל משוררים פשיסטיים. והנה, בעוד שההאשמה הראשונה לוקה, כפי שנוכחנו, בקריאה מגמתית וסלקטיבית, שלא לדבר על נטייתה לגזור גזירה שווה בין תופעות פוליטיות שונות בתכלית, ההאשמה השנייה נופלת, כפי שנראה מיד, בפח שאפשר לכנותו "כשל הרדוקציה".

חבר הוא איש של תיאוריה. בדרך כלל תהא זו תיאוריה ביקורתית בעלת ניחוח ניאור-מרקסיסטי ופוסט-לאומי. תיאוריות מן הסוג הזה נוטות להתעלם מייחודו של המקרה היהודי והישראלי, ולתרגם הכל לשפה המושגית המשמשת אותן בחקר האידיאולוגיות האירופיות. וכך, חזון מלכות ישראל, שהיה נר לרגליו של אצ"ג, הוא פשוט "מלוכנות", הנאמנות המסורתית לקולקטיב היהודי היא "גזענות", גאולה היא "אוטופיה" וחזון הוא, בפשטות, "אסתטיקה".

בנקודה האחרונה נעוץ גם הכשל העיקרי של חבר, המתעקש על רדוקציה מיותרת – ומגמתית – של דימויים ושל מוטיבים המופיעים בטקסטים שהוא מנתח. ה"שיר", ה"ניגון", ה"יפה", ה"הוד", ה"זהב" ודומיהם, המרבים להופיע בשירתו

"נמנע הטקסט של אצ"ג מלשאול שאלות מוסריות ומעשיות". מי שסבור שהשאלות הנוגעות לצדק, לאחריות, לנקמה, למנהיגות, למדיניות, למלחמה ושלום – סוגיות ששירתו הפוליטית של אצ"ג רוויה בהן – אינן "מוסריות" או "מעשיות", יכול לסמוך את ידיו על אבחנה זו. אחרים, לעומת זאת, עשויים לפקפק בה.

ומהו היופי בעיני אצ"ג? האומנם הוא ערך עליון? אכן, שירתו של אצ"ג קורנת יופי; ועם זאת היא אֶסְתֵּטִית במופנן, ובשלב מסוים בהתפתחותה היא אפילו אנטי־אסתטית. "היפה אינו הרשות העליונה, הסמכות האחרונה, בעולמו הלירי של גדול משוררינו", אמר החוקר ברוך קורצווייל בנאומו "על משמעות היפה בשירי אורי צבי גרינברג" (בין חזון לבין האבסורד, ירושלים, תל אביב: שוקן, תשל"ג). ואמנם, אף שאצ"ג הציג בכמה משיריו שליטה מוחלטת בתחבולות סגנוניות מתוחכמות, הוא מגיע לשיאו כאשר הוא נמנע מהן.

אכן, כתיב אצ"ג יזמנו לנו חוויית קריאה פורייה יותר אם נבין שהיפי הוא רק כלי עבודה המאפשר למשורר להתקרב, יחד עם הקורא, אל הטרנסצנדנטי. בית מפורסם ומרטיט לב בשירו של גרינברג "תפילה אחרונה" מדגים את מקומו של היפה בסולם הערכים שלו. "אם גֶּזֶר הוא מִפִּיד: בֶּל יָגַע מִצְחָנוּ בַּגְּבָהוֹת / וְלֹא נִעְפִּיל עַל שְׁלָפִים בְּסֶלֶם הַזֶּהב בַּחֲזוֹן – / תִּנְנוּ וְנִכְרָה בְּרִית עִם אֲדַמְתָּהּ הַחַיָּה / בְּעֶמֶק־הָאֲדָם הַיִּפֶּה, / וּבְלוֹחַ חַיִּינוּ מִחֶה שְׁלֹשׁ אוֹחִיזִת: מִוֶּחַ" (א:162. ההדגשה במקור). ייצוגי של ה"אסתטי" בבית זה של השיר הם הביטויים "זהב" ו"יפה"; האחד משמש אמצעי בדרך אל החזון, והשני מקדש את החיים.

של גרינברג, הם השתקפויות פיוטיות של אידיאלים רוחניים ומוסריים, אידיאלים של צדק ושל אמונה, אך חבר קורא אותם כפשוטם, כערכים אסתטיים. לכן, למשל, השורה "וְעִגְבֵּי אֲדִירִים הַמְשֻׁקָּע בְּתוֹךְ נַחַל קְדָרוֹן / עוֹנָה בְּקוֹל פֶּחַ לְשִׁיר הַפָּנִים הַקְדוּשׁ" (ה:8) מנוערת בפרשנותו של חבר מכל שמץ של תפילה וערגה, ואינה אלא "יופי". כשהכל נפרט למטבעות נוצצים וחלולים של יופי ואסתטיקה, כאשר הסמלים, שהם כלי העבודה של המשורר, מאבדים את ערכם המוסף, אכן עומד לרשותו של חבר מחסן עצום של דוגמאות מתות, מומתות, המאפשרות לו להחיל את הפרדיגמה התיאורטית שלו על כל הנקרה בדרכו.

איזו משמעות נותן אפוא חבר לקטגוריה של ה"אסתטי" ככלל, ולתפקידה בשירתו של אצ"ג בפרט? לתשובה, מסתבר, שני פנים. מחד, ה"אסתטי" הוא היפה הא־מוסרי, הבלתי אינטלקטואלי; החשיבה היצירתית, הלא־מבוקרת, שזיגמונד פרויד כינה "תהליכים ראשוניים". אך ה"אסתטי" בעיני חבר הוא גם הדוגמטי, המנותק מהמציאות; הוא המוחלט, הנתון בקטגוריות נצחיות (וככזה משמעותו הפוכה לקטגוריה של ה"אסתטי" בהגותו של הפילוסוף הדני סרן קירקגור): "האסתטי הוא קטגוריה שבתוכה הכל מתכנס ומועלה למישור טהור, נעלה, בלתי מופרע על ידי האילוצים הפרגמטיים של החיים ההיסטוריים". ואכן אצ"ג, אומר חבר בצדק, מעניק לחזון תוקף מוחלט, ומעדיף אותו על פני המציאות.

אך חבר משוכנע גם כי מקומה המרכזי של הקטגוריה האסתטית בשירתו של גרינברג בא על חשבונם של עניינים אחרים, בעלי חשיבות מכרעת. "באמצעות האסתטיזציה של הפוליטי", הוא כותב,

חבר מתעקש כי בעיני גרינברג השירה היא בעיקר אסתטיקה, תחליף לשיפוט ערכי ותבוני; תחליף לפרקטיקה הפוליטית, המבקש לעצמו תוקף מוחלט. הנה דוגמה אחת מני רבות בשירת אצ"ג המציעה אפשרות אחרת: "אֶכֶן וַיִּלֹּאֵשׁ שֶׁהָנוּ נַעֲדָר שִׁיר, / כִּי הַשִּׁיר הוּא הַשֶּׁכֶל הַטוֹב הַמִּנְחָה, / הוּא הַיְסוֹד הַמוֹצֵק לַשְׁמִימָה הַבָּאָה / הוּא הָאֲשֶׁר וַדַּאי עוֹד לִפְנֵי הַשְׁעָה" (117:ז).

כאמור, חבר אינו מסתפק בהצבעה על הפשיזם הפוליטי והפואטי של אצ"ג; הוא מבקש גם להוקיע את החברה שהניחה לדעותיו לקנן בתוכה. אך בנקודה זו הוא נדרש להתמודד עם תמונה מורכבת. אצ"ג נהנה אמנם מהערצה בקרב לוחמי אצ"ל ולח"י ובני-חוגם, אך שאר הציבור היהודי הפגין כלפיו דחייה – בפרט בשנות השלושים והארבעים, מאז הוטלה עליו אשמת שווא כי הסית לרצח חיים ארלוזורוב. שיעור קומתו הפואטי, שכיום אין עליו מחלוקת בין החוקרים, הוצנע בתכניות הלימודים בבתי הספר. יצוין כי גרינברג עצמו תרם להיעדרות כתביו מן המדפים משום שהקשה בהתמדה על הדפסתם; רוב שירתו לא נתפרסמה בספרים בימי חייו. ועם זאת, ליחסה המסתייג של האליטה הספרותית לגרינברג נלוו גם גילויי הערכה, כמו הענקת פרס ישראל ושלשה פרסי ביאליק, וידידות קרובה ומשונה מצד דוד בן-גוריון. שתי הדוגמאות האחרונות עומדות במרכז שניים מפרקי ספרו של חבר.

קינתו המונומנטלית של אצ"ג על חורבן יהדות אירופה, שכונסה בשנת 1951 בספרו רחובות הנהר (ירושלים: שוקן, תשי"א), היא שאפשרה לחברה הישראלית המאוחדת באבלה לחזור ולאמץ אל חיקה,

גם אם בהסתייגות, את המשורר שהחרימה והוקיעה למן אמצע שנות השלושים. שני פרסי ביאליק הראשונים שזכה בהם ניתנו לו על שירים מספרו זה. הפתיחות שגילתה האליטה בישראל כלפי גרינברג מעוררת, כזכור, את כעסו של חבר. הסיבה לשינוי זה, פרסומו של רחובות הנהר, אינה מפיגה את חרון אפו, אלא אף מתדלקת אותו: לדעתו של חבר, גרינברג ניצל את רגע הקונצנזוס כדי להפיץ את משנתו הגזענית.

רחובות הנהר, מנתח חבר, הוא "קינה אנטי-הומניסטית... הייצוג הישיר והבוטה של ההרג, השכול, הרצח והשחיטה הוא למעשה נקודת מוצא לתהליך רדיקלי של העתקה טוטלית אל התחום האסתיטי". יותר מכך: חבר מייחס לגרינברג "פרשנות רביזיוניסטית לשואה". לטענתו, אצ"ג מבקש לעקור את השואה מחד-פעמיותה ומן הנסיבות ההיסטוריות הקשורות בה, ולהציגה כחוליה בשרשרת הנצחית של רדיפת היהודים בידי הגויים – ובכך הוא דומה, שלא מרצון, להיסטוריונים הרביזיוניסטים המסרבים להתבונן בשואה כאירוע ייחודי. שוב, הסיבה לכך נעוצה באסטיזציה של הפוליטי – מפני שגרינברג מעדיף את הנצחי, ההומוגני, הבלתי משתנה, ה"אסתיטי", על פני תפיסה היסטורית, מורכבת, "פוליטית".

כהוכחה לטענתו בדבר סובלנותה החשודה של החברה הישראלית כלפי אצ"ג מביא חבר את קשריו המיוחדים עם ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון. בפרק חביב המוקדש ליחסי המשורר והמנהיג חושף חבר דפוס יוצא דופן של יחסי הערצה הדדית בין שני בני-פלוגתא פוליטיים. כידוע, בן-גוריון החרים את תנועת החירות, שגרינברג היה הסמן הימני שלה. אצ"ג, מצדו, נשא

תרמיל כבד של טינה למפא"י ולמנהיגיה. ובכל זאת השניים תמכו זה בזה בשעות קשות, וניהלו התכתבות ידידותית בשעות אחרות. חבר מצטט מעיתון היום דיאלוג אופייני בין השניים שהתנהל במזנון הכנסת, בימי כהונתו הקצרה של אצ"ג בבית המחוקקים: "השבע רצון אתה?" פנה ראש הממשלה אל ידידו־יריבו מאז. 'אני מאושר', השיב אורי צבי גרינברג. 'מהו מקור האושר הזה?' 'אתה! מאושר אני שאתה הנך עומד בראש הממשלה'."

בפענוחה של חידת היחסים המפתיעים בין שני האישים משתמש חבר בכלי העבודה התיאורטיים המשמשים אותו בשאר פרקי הספר. בן־גוריון, הוא מסביר, דגל בספרות מגויסת, המשועבדת לפוליטי, אך בניגוד למשורר, עמדתו הייתה הפוכה והוא דגל בהפרדה גמורה בין האסתטי לפוליטי. שירת גרינברג, טוען חבר, הייתה בעיני בן־גוריון "שטח מפורז". באורח פרדוקסלי אפשר הדבר למנהיג הציוני־סוציאליסטי לקרוא את שירתו של המשורר הלאומי־רדיקלי במנותק מהשקפתו הפוליטית, ואף לראות בו "אינטלקטואל של המדינה", המגלם בשירתו את "הממלכתיות האתנית־יהודית" בטהרתה. מתברר כי חילוקי הדעות הפוליטיים בין השניים כיסו על "נקודות שיתוף", ואיימו ליצור חיבור בלתי אמצעי בין הפוליטי, המשתקף בדמותו של בן־גוריון, ובין האסתטי, המיוצג בשירתו של גרינברג. ואמנם, חבר מסביר שאת הדיאלוג בין היריבים הפוליטיים הניע, בין היתר, "הרצון לשמר בתוך השיח ההגמוני... גם את הפן הנדחה לכאורה, זה של הקסם שבמשיחיות, בלאומנות ובכוחנות, שאצ"ג מציע, ואשר מתרגם את הקונקרטיות היומיומית, האפורה, לאסתטיקה מלאת הוד והדר'."

ובכל זאת, יש לזכור שמקרה פרס ביאליק וסיפור היחסים בין אצ"ג לבן־גוריון היו בגדר חריגים. החברה הישראלית אמנם לא העלתה את כתבי אצ"ג על המוקד, אך גם הקפידה לשמור על מידה של ריחוק מהם. בסל הספרותי המדולדל, או שמא בסלסילה, שבה מצוידים בוגרי מערכת החינוך הישראלית, אין ולו שיר אחד של המשורר הגדול, וכשהם נתקלים פה ושם בשמו בכלי התקשורת מתלווה לכך תמיד ההערה שמדובר במשורר שהוא לכל הפחות שנוי במחלוקת.

חבר יודע זאת, ובריאיון הנזכר למוסף הארץ הוא מדגיש את המורכבות ביחסה של החברה הישראלית לאצ"ג. גרינברג, הוא אומר, "נשאר בשוליים, דחוי ונרדף. עם זאת, הוא גם לא הוקע מעולם כמישהו שאין לנו שייג ושיח איתו". אלא שמשוררים ואנשי רוח מן הקצה השני של הלגיטימיות, ובתוכם כאלה המערערים על זכות קיומה של מדינה יהודית או מסרבים לגנות את הטרור הפלסטיני, אינם זוכים ליחס חמור יותר. הזרם המרכזי בישראל מקיים עימם שייג ושיח, ולעתים אפילו מרעיף עליהם אותות של הוקרה. חבר מציע "קריאה ביקורתית מחודשת של השיח הלאומי־הציוני" בשל הדיאלוג שניהל עם שירת גרינברג; ספק אם היה מציע הצעה דומה לנוכח ההערכה שבה מתקבלת שירתו של יצחק לאור, למשל, או הבחירה להעניק השנה את פרס ראש הממשלה ליצירה למשורר האנטי־ציוני מקסים גילן.

חן חבר העמיד משולש אזהרה. צלע אחת הכריזה על דעותיו הפשיסטיות של אצ"ג, צלע שנייה חשפה

את הפואטיקה הפשיסטית שבה השתמש, והשלישית, שעם מתיחתה נסגר המשולש ולכד בתוכו את החברה הישראלית, קבעה כי זו העניקה למשורר לגיטימיות והקצתה לו מקום בשיח הציבורי. כשצייר חבר את שתי הצלעות הראשונות במשולש שלו נכשל בפרשנות מגמתית ובדבקות עיוורת בתיאוריה. כששרטט את השלישית, נכשל בהפרזה. אבל דבריו, שנועדו לגנאי, הם בבחינת שבח, מוגזם כשלעצמו, הזוקף לזכותה של החברה הישראלית סובלנות כלפי המשורר חדור הלהט – סובלנות שמעולם לא הייתה באמת מנת חלקו. למרות הטיותיו האידיאולוגיות והתיאורטיות, ספרו של חבר מציע דיון

נוקב ורחב יריעה בשירתו של אורי צבי גרינברג, והקוראים בוודאי ימצאו בו עניין רב. הוא כולל פרקים מרתקים, דוגמת זה הדן ביחס בין שירתו של אצ"ג ובין זו של ז'בוטינסקי, משורר־מנהיג אחר מן הימין, והוא זרוע באבחנות פוריות, גם אם בעייתיות. ניתוחיו של חבר יקדמו בוודאי את המחקר בתחום; הם ממתינים לחוקרים נוספים, שיעשירו בעזרתם את הקריאה בשירתו הגדולה של אצ"ג – אך גם ידעו היכן לשים גבול לשימוש בהם.

צור ארליך הוא תלמיד לתואר שני בחוג
לספרות עברית באוניברסיטה העברית
בירושלים ועורך במקור ראשון.